

„Fenntartható felsőoktatás”, Felsőoktatás a fenntartható fejlődésért - Stratégia

Expanzió Kft, 2005.

**„FENNTARTHATÓ FELSŐOKTATÁS”
FELSŐOKTATÁS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉRT**

STRATÉGIA

2005-2014

A FENNTARTHATÓSÁGOT SZOLGÁLÓ OKTATÁS ÉVTIZEDE

Készült a Felsőoktatás a Fenntarthatóságért Program keretében

Készítette: Expanzió Humán Tanácsadó

Budapest, 2005

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
Alapfogalmak	7
Helyzetkép	9
Nemzetközi felsőoktatási programok	9
Nemzetközi hivatalos dokumentumok	9
Dokumentumok elemzése a hatékonyság tükrében	10
Felsőoktatási tanári alapképzés szerepe a fenntarthatósági programokban	11
Hazai helyzetkép	13
A felsőoktatás formális, non-formális és informális képzési beágyazottsága	13
Közoktatás	14
Non-formális és informális képzés	15
A felsőoktatás a „tudatos elit” képzésének helyszíne	17
A morális elkötelezettség (moral obligation)	17
Helyzetkép, alapelvek	17
Stratégiai célok	17
Akciók, programok	18
Az alapképzés fejlesztése	19
Helyzetkép, alapelvek	19
Stratégiai célok	19
Akciók, programok	20
A felnőttképzés fejlesztése, a diploma utáni képzések	20
Helyzetkép, alapelvek	20
Stratégiai célok	21
Akciók, programok	21
A pedagógusképzés a fenntartható fejlődés kulcsa	22
Helyzetkép, alapelvek	22
Stratégiai célok	23
Javaslatok	23
A felsőoktatási intézmény a kutatás és fejlesztés helyszíne	24
Helyzetkép, alapelvek	24
Stratégiai célok	25
Akciók, programok	25
A felsőoktatási intézmény, mint környezet. A fenntartható működtetés	26
Helyzetkép, alapelvek	26
Stratégiai célok	27
Akciók, programok	28
A felsőoktatási intézmény regionális szerepe, kapcsolatépítés a társadalommal, a civil szektorral és a gazdasággal	28
Helyzetkép, alapelvek	28
Stratégiai célok	29
Akciók, programok	29
A felsőoktatási intézmények közötti együttműködés, hálózatok	29
Helyzetkép, alapelvek	30
Stratégiai célok	30
Akciók, programok	30
Az állami szabályozás szerepe, lehetőségei és felelőssége	30
Helyzetkép, alapelvek	30
Stratégiai célok	31
Akciók, programok	32
Az Európai Unió forrásainak bevonása, a Nemzeti Fejlesztési Terv	32
Helyzetkép, alapelvek	32
Stratégiai célok	33
Akciók, programok	34
Akcióterv, disszemináció	34
Irodalomjegyzék	38

BEVEZETÉS

2005-2014 az ENSZ 57. ülészakának döntése értelmében a „Fenntarthatóságot szolgáló oktatás” avagy a „Oktatás a fenntarthatóságért” évtizede. A határozat javaslatot tett arra, hogy a következő közgyűlés részletesen dolgozza ki az Évtized tartalmi elemeit, melynek felelőse az UNESCO. Jelen stratégia már ezen dokumentum kéziratát is felhasználva készült el.

A határozat felhívta a kormányokat arra, hogy a kezdeményezést építsék be a megfelelő oktatási koncepcióikba és stratégiai dokumentumaikba. Az Évtized nem csupán az intézményi oktatást célozza meg, hanem kiemeli a nem-kormányzati szektor bevonásának fontosságát és szükségességét is a munkába. A felsőoktatási stratégia elkészítése csatlakozik az új felsőoktatási törvényben megfogalmazottakhoz, figyelembe veszi az abban tervezetteket, hiszen az új törvényi körülmények alapvetően határozzák meg majd a szektor működésének környezeti feltételeit. A törvény preambuluma egyértelműen tartalmazza azt, hogy a felsőoktatásnak feladata a fenntartható fejlődés erősítése, valamint a törvény céljai között szerepel:

„a magyar felsőoktatás társadalmi-gazdasági beágyazottságának erősítése, valamint programjaiban és működésében a fenntartható fejlődés biztosítása, egészségtudatos, környezettudatos szemlélet és értékek közvetítése,”

A stratégiai javaslat a „Felsőoktatás a Fenntarthatóságért Program” kezdeményezésére készült el, a nemzetközi dokumentumok és a már évek óta folyó felsőoktatási program keretében létrejött résztanulmányok, kötetek, konferenciák, beszélgetések és interjúk összegzéseként, egyfajta vitaanyagként. Rendkívüli fontosságúnak tartjuk annak leszögezését, hogy a stratégia és a felsőoktatás előtt álló feladatok megfogalmazása – a fenntartható fejlődés gondolatának megfelelően – szükségképpen egy demokratikus, széles alapokon álló, és belülről jövő folyamatként kell hogy előálljon. Így ezen anyag ezt a folyamatot kívánja felgyorsítani, előmozdítani, úgy, hogy összefoglalóként, egyfajta vitaindítóként szolgál az utolsó fejezet akciótervében javasolt vita- és disszeminációs folyamat részeként a felsőoktatás szereplői, a felsőoktatás feladatáról és jövőjéről felelősen gondolkodók és a felsőoktatást irányító, felügyelő szervezetek vezetői számára.

Az Évtized tartalmát meghatározó dokumentum szerint az alapvető cél egy olyan világ létrejöttének elősegítése, ahol a mindenki számára hozzáférhető oktatás és az élethosszig tartó tanulás révén megszerezhető az az ismeret, készség és képesség, amelynek eredményeként olyan viselkedés és életmód alakul ki, amely hozzájárul a fenntartható fejlődéshez és a pozitív szociális fordulathoz. A dokumentum 5 fő területet jelöl meg, ezek:

- Meg kell erősíteni az oktatás és a tanulás központi szerepét a fenntartható fejlődésre való általános törekvés folyamatában.
- Ennek érdekében irányított kapcsolatokat, együttműködéseket, cserekapcsolatokat és interakciókat kell létesíteni a felsőoktatás különböző résztvevői között.

- Teret és lehetőséget kell teremteni arra, hogy a tanulás és így a lakossági tudatosság növelésének minden egyes formáján keresztül képesek legyünk finomítani és elősegíteni az átmenetet a fenntartható fejlődésbe.
- Elő kell mozdítani a fenntartható fejlődés tanításának és tanulásának minőségi fejlesztését.
- Az oktatás minden szintjén stratégiát kell kialakítani a fenntartható fejlődés érdekében történő oktatás kapacitásainak erősítéséért.

Az utolsó pont adja a felhatalmazást és egyben sürgető feladatként meg is jelöli a fenntartható felsőoktatás stratégiájának elkészítésére.

A fenntartható fejlődés olyan gondolkodásmód kialakítását igényli a felsőoktatás minden szereplőjétől – és természetesen a társadalom minden tagjától –, amely képes a világ kihívásait rendszerben szemlélni, és azokra választ adni úgy, hogy az nem szül újabb ellentéteket az ember és a természet között. A fenntartható fejlődés legfontosabb üzenete tehát, hogy a gazdaság, a társadalom és a környezet kérdései egyetlen rendszert alkotnak, s hogy a globális válságok nem oldhatók meg sem egyik, sem másik kérdéskör túlhangsúlyozása mellett. A fenntartható fejlődés új fogalom. Ebben a *fenntartható* és a *fejlődés* szavak nem külön-külön, hanem csak együtt értelmezhetők, s a fogalom nem jelent mást, mint olyan fejlődést, amely mindig elegendő forrást hagy a jövő nemzedékek életfeltételeinek kielégítésére, megfelelő életminőségének kialakítására.

Miután a felsőoktatásnak elsődleges és elengedhetetlen szerepe és feladata az olyan szakemberek képzése, akik a felsőoktatási intézményekből kikerülve a társadalmi szféra különböző területein – többen vezetői szinten – szellemi, irányítói munkát végeznek, alapvető felelőssége van abban, hogy a kikerülő szakemberek milyen szemléletben, milyen ismeretek birtokában, milyen attitűddel közelítik a fenntartható fejlődés kérdését, a társadalom, a gazdaság, az erőforrások, a környezet kapcsolatát.

A képzés tartalmának kialakításában alapvető felelőssége van a felsőoktatás szereplőinek, az oktatóknak azért, hogy a fenntartható fejlődés szervesen bekerüljön az egyes szakmák (lehetőleg minden szakma) tananyagába, a hallgatóknak pedig azért, hogy képesek legyenek igényelni az ilyen ismereteket és képzést, és aktívan részt vegyenek az intézmények fenntartható modelljének kialakításában és működtetésében.

A felsőoktatás másik, alapvető feladata a kutatás, a tudományos gondolkodás, az innovatív fejlesztés. A stratégia ezen a területen is felvet feladatokat, gondolatokat, lehetőségeket, amelyek egyrészt a fenntartható fejlődésről való gondolkodásban, közbeszédben, másrészt a felsőoktatási kutatásokban való aktív és előremutató részvétel felelősségét boncolgatják a tudományos kutatás klasszikus feladatain túl.

A nemzetközi egyezményekből és chartákból (ULSF, 1990 és CRE-COPERNICUS, 1994) tudjuk, hogy nemcsak az oktatás és a felsőoktatáshoz szorosan kapcsolódó kutatás, hanem az intézményi menedzsment és így az intézmény működése is legalább annyira fontos a fenntartható fejlődés eszméjének megismertetéséhez és a hozzá csatlakozó kezdeményezések kialakításához. A jövő egyetemei és főiskolái, mint fontos társadalmi színterek, akaratlanul is

mintaként szolgálnak a benne élő csoportok, különösképpen az ott tanuló hallgatók számára, valamint meghatározzák a szűkebb és tágabb környezetükhöz való érték-viszonyulást s ezzel hozzájárulnak a társadalom környezeti műveltségének kialakításához, elősegítve ezzel a fenntarthatósági szempontokat is figyelembe vevő mindennapi döntések meghozatalát.

A felsőoktatás harmadik fő feladata (bár ezt sokszor kevésbé hangsúlyozzák) a felsőoktatási intézmények regionális szerepe, társadalmi beágyazottságának növelése, a társadalmi környezet és az intézmény polgárainak interakciói során létrejövő innovatív kapcsolatok fejlesztése, a saját környezet kialakításában, a civil szektor, az önkormányzatok és az önrendelkezés fejlesztésében betöltött stratégiai szerepe. Felméréseink alapján ezen ún. „harmadik küldetés” területén vannak a legnagyobb hiányosságok, így itt lehet és kell a legnagyobb előrelépést megtennie a felsőoktatás szereplőinek.

Az állam, a kormányzat, mint a felsőoktatási intézmények jogszabályi környezetének megalkotója és törvényes működésének felügyelője, valamint a felsőoktatás túlnyomó részének tulajdonosa felelősséggel és számos lehetőséggel rendelkezik a felsőoktatás fenntartható fejlődésben betöltött vezető szerepének elősegítésére. A kormányzat iniciáló, programalkotó, elősegítő, finanszírozó, keretmeghatározó, szabályozó és ellenőrző szerepéből adódnak feladatai is. A fenntartható fejlődés alapvető lényegének megfelelően mindezen keretek között azonban az intézmények konkrét feladatait, fenntartható működésének konkrét megvalósítását a szereplőknek saját maguknak kell elkészíteniük, megvitatniuk és megvalósítaniuk.

A nemzetközi tapasztalatok és az Évtized programja is világosan mutatja, hogy az egyes intézmények önálló kezdeményezésein túl a „hálózatban” történő működés, a hazai és nemzetközi együttműködések létrehozása illetve a már meglévőkhöz való csatlakozás sokszor hatékonyságot növelő tényező lehet, illetve olyan új ismereteket, módszereket, információk cseréjét hozhatja létre, amely elősegítheti a fenntartható működést. Fel kell hívni a figyelmet azonban arra, hogy önmagukban az ilyen együttműködések valódi tartalom híján gyakran csak látszat feladatmegoldást jelentenek, így törekedni kell arra, hogy az intézmények saját stratégiájuk alapján saját polgáraik aktív részvételével tegyenek a fenntartható fejlődésért.

Jelenleg folynak a 2. Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítő munkálatai. Rendkívüli jelentőségűnek gondoljuk azt, hogy a felsőoktatás aktív és kezdeményező szerepet töltsön be a terv előkészítésében és mint ilyen a fenntartható fejlődésre törekvésnek, mint az egyik fő értéknek a megjelenítésében és az ebből fakadó aktív cselekvési programok kialakításában és majdan megvalósításában is.

A stratégiai tervezés során a fenti témákban először egy rövid helyzetképet, illetve alapelveket vázolunk fel a fenntartható fejlődés szempontjából, majd ennek alapján megpróbálunk az egyes területeken közös értékeket és hosszú (10 éves) valamint rövid távú (1-2 éves) célokat megfogalmazni, amelyeket a felsőoktatás szereplői mindannyian el tudnak fogadni. Mindezek alapján pedig a következő egy-két évre vonatkozó feladatokat, konkrét akciókat, cselekvéseket, programokat kívánunk kitűzni az egyes kulcsszereplők számára. Mindezek részletes megtárgyalása, véleményezése alapján történő módosítása után a végleges anyag elfogadása

következik, majd a folyamatban ezután az egyes szereplőknek *döntést kell hozniuk* a feladatok végrehajtására. Végül *kidolgozandók azok a lépések, módszerek*, amelyek az egyes döntések megvalósítását szolgálják, majd azok *végre is hajtandók*. A ciklus az értékelés után a célrendszer finomításával és új stratégiai akciótervek készítésével kezdődik előlről.

ALAPFOGALMAK

A stratégiában foglalt kezdeményezések céljainak és tartalmának megértéséhez szükséges néhány olyan fogalom tisztázása, amelyek esetlegesen különböző jelentést kaphatnak más-más értékrendszerben, illetve földrajzi ponton. Az eredeti angol elnevezés a megértés segítése és a félreértelmezések elkerülése végett került a definíciók mögé. Az alábbiak szolgáljanak útmutatásul a stratégia elméleti alapjainak megértéséhez.

□ **Fenntartható fejlődés (sustainable development)**

A fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségletei kielégítésének lehetőségétől (ENSZ, 1987). A fogalom későbbi alakulása után, minden értelmezés szerint már magában foglalja a gazdaság, társadalom és környezet ügyének hármasságát. Ezt a legutóbbi UNESCO csúcstalálkozó *Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában* című dokumentuma kiegészíti egy negyedik rendszer fogalmának bevezetésével: „a hatalom igazságos és demokratikus gyakorlása során a biofizikai környezet társadalmi és gazdasági rendszerek általi felhasználására vonatkozó döntéseket lehetővé tévő politikai rendszerek” (UNESCO, 2002:8).

Továbbá új mozzanatnak számít az is a fogalom fejlődésében, hogy a fenntartható fejlődést inkább morális elvnek, mint tudományos tételnek tekinti. Ezért ez a fogalom ma már szorosan kötődik a béke, az emberi jogok és az igazságosság gondolatához, nemcsak az ökológiára vagy a globális felmelegedésre vonatkozó elméletekhez (ENSZ, 2002:8). Fontos alaptétel a kölcsönös függőség is, amely a négy összefüggő rendszer kapcsolati hálójára épít.

□ **Fenntarthatóság (sustainability)**

Az új fogalom, a fenntartható fejlődés fogalomkörében a 'fejlődés' szó ellentmondásosságának eredményeképpen született, miszerint fejlődés nem lehet fenntartható. Így ma a fenntarthatóság fogalma következőképpen határozható meg:

„Az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások a jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg” (Környezet- és Természetvédelmi Lexikon, 2002).

Ma a fenntarthatóság fontos alapja számos gazdasági növekedéssel kapcsolatos elméletnek, amely szerint pl. a fenntartható társadalom akkor létezik, ha a társadalom rugalmasságát, bölcsességét felhasználva képes hosszú távra tervezve úgy fennmaradni

generációkon keresztül, hogy közben nem meríti ki sem a fizikai, sem a szociális forrásait (Meadows és társai, 1992).

- **Környezeti nevelés** (environmental education) és oktatás a fenntartható fejlődésért (education for sustainable development)

A környezeti nevelés fogalmát nagyon bonyolult meghatározni, hiszen szinte minden országban minden szakértő máshogy értelmezi. Egy nagyon könnyen átlátható részre bontás szerint a környezeti nevelés vagy a következők valamelyikét, vagy mindegyikét magában foglalja:

- *A környezetben való nevelés, oktatás (education in the environment)* olyan oktatási-nevelési módszer, amely kizárólag a természeti környezetben való képzés során valósítható meg. Pl. természetvédelmi tábor, madárgyűrés.
- *A környezetről való nevelés, oktatás (education about the environment)* olyan oktatási-nevelési módszer, amely a környezet és természet rendszereit, alapigazságait, működését és védelmét oktatja, nem vagy nem feltétlenül természeti környezetben. Ilyenek lehetnek a környezetvédelmi előadások, felsőoktatási képzések a környezetvédelem és a természetvédelem témában.
- *A környezetért való nevelés, oktatás (education for the environment)* az a tartalmi megközelítés, amely egyesítheti magában a fenti kettőt és távlati céljai között szerepel még a
  - holisztikus szemléleten alapuló kritikai környezettudatosság és problémamegoldó készség kialakítása, melyben fontos alap a természeti és társadalmi rendszerek egymástól való függésének felismerése;
  - az okok és okozatok ismerete a környezetvédelmi problémák létrejöttében, az ideológia a gazdaság és technológia egymásra hatásában és a helyi, regionális, országos és globális gazdaságban és vezetésben;
  - érzékenyebbé válás a környezet állapota és minősége felé;
  - politikai műveltség olyan szintjének elérése, amellyel lehetővé válik a különböző társadalmi programokban való részvétel vállalása, amelyek a környezet minőségének fenntartását és a javítását szolgálja;
  - oktatási stratégiák kidolgozása, melyekkel a fenti célok bevezethetők (Huckle and Sterling, 1996).

Egyesek szerint (Huckle and Sterling, 1996; Webster, 2003). a harmadik tényező az, amely az oktatás a fenntarthatóságért legfontosabb részét képezi. Ez a tágabb fogalom leginkább egyezik a Magyarországon használt környezeti nevelés fogalmával is, mely szerint ez a környezettudatosság kialakítására irányuló folyamat (Czippán, 2003a és 2003b).

A környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés közötti összefüggés nagyon komplikált, mert a két fogalom értelmezése olyan sokoldalú lehet, hogy a kapcsolódási

pontok halmaza szinte mindenki számára eltér. Ezt leegyszerűsítendő, Paden (2001) kidolgozott egy tartalom-forma-módszerek-tevékenységek-értékek csillagmodellt, amely szerint a környezeti nevelésre lehet úgy építeni a fenntarthatóság elveit, hogy abból semmit nem veszünk el. Ebből következik, hogy a környezeti neveléssel kapcsolatos bármilyen kezdeményezés és formális megnyilvánulás (dokumentumok, deklarációk és hivatalos párbeszéd) tekinthető a fenntarthatóság alap- vagy kezdőpontjainak.

□ **Fenntartható felsőoktatás** (sustainable higher education)

Ez a fogalom a fenntarthatóságért oktatás egyik területe. Legtöbbször azonban nem így, fenntartható felsőoktatásként jelenik meg a köztudatban, hanem valamilyen más megfogalmazás alakjában, lásd a felsőoktatás a fenntartható fejlődésért (higher education for sustainable development) vagy a felsőoktatás a fenntarthatóságért (higher education for sustainability).

HELYZETKÉP

NEMZETKÖZI FELSŐOKTATÁSI PROGRAMOK

Nemzetközi szinten egyetemek és felsőoktatással (is) foglalkozó szervezetek már több évtizede megfogalmazznak olyan deklarációkat és stratégiai terveket, amelyek intézményi és oktatási változásokat tűznek ki célul a fenntarthatóság érdekében. Beszélhetünk a nemzetközi szervezetek hivatalos nyilatkozatairól és a külföldi egyetemek stratégia terveiről (strategy plan) vagy környezeti intézkedési terveiről (environmental policy plan). A dokumentumok nagyon fontos jellemzője az is, hogy milyen témákat ölelnek fel a fenntarthatóság terén (pl. tantervfejlesztés, kutatás támogatása, működtetés, kapcsolatépítés, stb.) és a végrehajtásra milyen megoldásokat kínálnak.

Nemzetközi hivatalos dokumentumok

Számos olyan – országokon átívelő – kezdeményezés ismeretes szervezetek részéről, amelyek a fenntarthatóság elérésére különböző alapelveket határoznak meg. Vannak olyanok, melyek indirekt módon társadalmi változások elérését célozzák a felnőttkorig elnyúló környezeti nevelési módszerekkel (pl.: Stockholmi Deklaráció, 1972 és Tbiliszi Deklaráció, 1977) és léteznek olyanok, amelyek kifejezetten azokról a kívánalmakról szólnak, amelyek szorgalmazzák a fenntarthatósági alapelveknek a felsőoktatási rendszerekbe ágyazását (The Talloires-i Deklaráció, 1990 és CRE Copernicus Charta, 1994). A nemzetközi deklarációkat összefoglaló lista meglehetősen hosszú:

1972 Stockholmi Deklaráció az Emberi Környezetről (UNESCO, 1972)

1977 Tbiliszi Deklaráció (UNESCO-UNEP, 1977)

1988 Európai Egyetemek Magna Chartája (1988)

1990 Talloires-i Deklaráció (UNESCO, 1990)

1991 Halifax-i Deklaráció

1991 Az európai egyetemek sürgős felhívása az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájának előkészítő bizottsága felé (1991)

1992 Feladatok a 21. századra – 36. fejezet (UNESCO, 1992)

1993 Kyoto-i Deklaráció (IAU, 1993)

1993 Swansea-i Deklaráció (UNESCO, 1993)

1994 CRE Copernicus Charta (CRE-Copernicus, 1994)

1997 Thesszaloniki Deklaráció (UNESCO, 1997)

2001 Lüneburgi Deklaráció (CRE-Copernicus, 2001)

2002 Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában, Johannesburg (UNESCO, 2002)

2005 ENSZ Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában 2005-2014 – Nemzetközi megvalósíthatósági tanulmány – *előkészületben* (ENSZ, 2005)

A fenti listát az 1. Táblázat elemzi, magyarázatához hozzátartozik megjegyezni, hogy a Copernicus Charta és a Talloires-i Deklaráció aláírói között magyar egyetemek is szerepelnek, melyek naprakész változata olvasható a Copernicus szervezet¹ és a az ULSF² honlapjainak tagszervezeti listáján. A legtöbb fenti dokumentumnak vannak aláírói vagy támogatói, azonban vannak kivételek, mint pl. a Kyoto-i Deklaráció, aminek éppen ezért nehéz megjósolni a tényleges hatását az egyetemi szinten.

Dokumentumok elemzése a hatékonyság tükrében

A fenti különböző dokumentumok tartalmát áttekintve (Wright, 2002a) elmondható, hogy a legtöbb kulcsfontosságú fenntarthatósági kívánalmakat ír elő az egyetemeknek, azonban nem tartalmaz vagy ír elő olyan akcióterveket, amelyek alapján a célok elérhetők lennének. Feltehetően ezen célok elérését minden egyetemnek a saját környezetében az ismert anyagi és humán erőforrások tekintetében kell megszerveznie. Azt, hogy melyik deklaráció mely fenntarthatósági elveket szorgalmazza, egy táblázaton keresztül lehet a legszemléletesebben érzékeltetni (1. Táblázat). Azonban Wright (2002a) kutatásai alapján a nemzetközi deklarációk több szempontból is bíráló kritika tárgyát képezhetik:

A deklarációk nem tartalmazznak olyan alapelemeket, amelyekre egy teljes átfogó környezeti stratégiai tervet lehetne építeni az intézmény jellemzőitől függetlenül. Az intézményeknek a dokumentumok legfeljebb meglehetősen általános útmutatásként szolgálhatnak. A Halifax-i és a Kyoto-i deklaráció ez alól kivételként szolgálnak, mert léteznek hozzá akciótervek.

Nincs arra bizonyíték vagy biztosíték, hogy a tagintézmények vagy aláíró szervezetek valamilyen módon megvalósítanák a dokumentumokban kifejezett vállalásokat. Walton (2000)

---

¹ http://www.copernicus-campus.org/sites/list_index.html

² http://www.ulsf.org/programs_talloires_signatories.html

szerint a deklarációk támogatása az egyetemek részéről ezen a téren közel sem jelenti azt, hogy a megvalósítás bármilyen szintjére is eljutnánk. Véleménye szerint a deklarációkat szignáló egyetemek egy része nemcsak ignoráns a vállalásokkal szemben, hanem éppen így akarja „zöldre mosni” („greenwash” jelensége) intézményének megjelenését. Ezzel összhangban ismeretes az, hogy vannak olyan egyetemek, amelyek semmilyen kötelezettségvállalást nem írtak alá, mégis úttörőként – már több éve – példaértékű programjaik vannak a fenntartható fejlődés irányában, pl.: University of Waterloo (Kanada). Továbbá vannak olyan intézmények is, amelyek már a dokumentumokhoz való csatlakozások előtt nagyszerű programokkal jeleskedtek, pl.: University of Buffalo (USA).

Kivétel nélkül mindegyik dokumentum foglalkozik az erkölcsi elkötelezettség meglétének fontosságával, és elvéve említik az átgondolt fenntartható működtetés, épületüzemeltetés fontosságát. Ezzel szemben, majdnem mindegyik már létező egyetemi környezeti tervnek ez utóbbi a fő támpontja, hiszen ez nemcsak környezeti, de energetikai és megtakarítási szempontból is kulcsfontosságú egy olyan hatalmas épületkomplexumnak, mint adott esetben némelyik egyetemi város (kampusz) lehet. Tehát, a nemzetközi dokumentumok és a külföldi egyetemi környezeti tervek között létezik egy bizonyos disszonancia a fenntarthatósági alapelvek tekintetében.

Összegzésként tehát elmondható, hogy a deklarációk aláírása nem tekinthető a fenntartható egyetemi működés meghatározó indikátornak, hanem önmagában inkább útmutatást adó, irányvonalakat felvázoló, sem nem szükséges, sem nem elégséges momentumának.

Felsőoktatási tanári alapképzés szerepe a fenntarthatósági programokban

A fenti dokumentumok a fenntarthatóság fontos szempontjai szerinti átvizsgálása után szembeötlő, hogy a tanárképzés csak az utóbbi szűk két esztendőben jelent meg a nemzetközi fenntarthatósággal foglalkozó egyezményekben a Tbiliszi deklaráció (1977) óta. Azonban más, csak környezeti nevelési tárgyú dokumentumok kimondják, hogy a környezeti nevelés megjelenése az iskolákban, ezért a tanárképzésben is szükséges. A tanárképzés állandó környezeti nevelési reformja ezért egyértelműen az egyik legfontosabb cél a felsőoktatásban, melyet az UNESCO 1990-ben a „prioritások prioritása”-ként jelölt meg (UNESCO-UNEP, 1990). Sajnos azonban azóta sem ad okot meglepedésre a tanári alapképzés környezeti nevelési tartalma, pl. az Európai Unió tagországaiban (EU, 1997) sem. Hatalmas erőfeszítéseket kell tenni a képzés tantervének újraépítésére, melynek az egyes esetek szigorú elemzésén kell alapulnia. Továbbá, amennyiben végül eltérő oktatási megoldások is születnek, azoknak tisztán körvonalazott, közös célokkal kell rendelkezniük.

Fenntarthatósági alapelvek Nemzetközi dokumentumok	Erkölcsei elkötelezettség (Moral obligation)	Fenntartható működtetés (Sustainable physical operations)	Fenntarthatósággal kapcsolatos kutatások támogatása	Kapcsolatépítés (Public outreach)	Egyetemek közötti együttműködés	Kormány, NGO és gazdasági célcsoportokkal együttműködés	Interdiszciplináris tanterv kifejlesztése	Ökológiai műveltség (Ecological literacy)	Tanárképzési reformjai	Akcióterv
Stockholmi Deklaráció 1972	X			X				X		
Tbiliszi Deklaráció 1977	X		X	X		X		X	X	X
Európai Egyetemek sürgős felhívása 1988	X						X	X		
Talloires-i Deklaráció 1990	X	X	X	X	X	X		X		
Halifax-i Deklaráció 1991	X			X	X	X		X		X
Feladatok a 21. századra – 36. fejezet 1992	X							X		
Kyoto-i Deklaráció 1993	X	X	X	X	X	X		X		X
Swansea-i Deklaráció 1993	X	X	X	X	X			X		
CRE Copernicus Charta 1994	X		X	X		X		X		
Thesszaloniki Deklaráció 1997	X			X		X	X	X		
Lüneburgi Deklaráció 2001	X		X		X				X	
Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában 2002	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

1. Táblázat. A nemzetközi dokumentumok és a fenntarthatósági alapkritériumok kapcsolata Wright (2002a) és Gazdag (2001 és 2002) munkái alapján

HAZAI HELYZETKÉP

A hazai felsőoktatás a világtendenciákkal szinte azonos időben ismerte fel a fenntartható fejlődés gondolatának jelentőségét. Felsőoktatási intézményeink számos nemzetközi szervezet tagjai, így különösen kiemelendő a COPERNICUS Charta-hoz és a Talloires-i deklarációhoz való csatlakozásuk, amelynek aláírói között számos magyar egyetem is található. Magyarországon, Pécsen rendezték 2003-ban a COPERNICUS konferenciát.

2003-ban készült a programiroda megbízásából egy felmérés és összeállítás a hazai felsőoktatási környezeti nevelés helyzetéről (Helyzetkép a fenntarthatóságról a hazai felsőoktatásban, 2003). Az egyetemek, főiskolák közül főként a társadalomtudományi (gazdasági, szociológiai, pszichológiai, jogi) és a műszaki és természettudományi képzésekben nyertek teret a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos szakok illetve választható modulok. Érdekes, hogy sem az egészségügyi képzés, sem a bölcsészettudományok – úgy tűnik – nem ismerték fel még ennek a jelentőségét. A képzések között találunk akkreditált alapképzési szakokat, akkreditált szakirányú továbbképzési szakokat, szabadon választható, kreditértékű és kredit nélküli modulokat.

A képzési szerkezet négy szintűvé alakulása során jelenleg folyik az új BA/BSc szakok alapítása, képzési programjaik kidolgozása. Az alapszakok szélesebb alapú programjában egyértelműen helyet és teret kaphatnak a fenntarthatósággal kapcsolatos modulok, mind a tartalmi, mind az elérendő kompetencia, készség, attitűd meghatározásában. A szélesebb alapú képzésben az interdiszciplinaritásnak helye lehet, amely alkalmat adhat a fenntartható fejlődés szemléletének megerősödésére.

A FELSŐOKTATÁS FORMÁLIS, NON-FORMÁLIS ÉS INFORMÁLIS KÉPZÉSI BEÁGYAZOTTSÁGA

A felsőoktatás fenntartható fejlődés stratégiájának megfogalmazásához, illetve az erről való gondolkodás elindulásához mindenképpen szükséges a felsőoktatás oktatási rendszerbe való beágyazottságának vizsgálata. A felsőoktatásba kerülő hallgatók a közoktatás keretei között már viszonylag sok ismeretet szereznek, főként a környezeti nevelés keretében. A jelenlegi politikai köznyelvben, kommunikációban, a médiában egyre többet hallanak a környezetvédelemről, a környezetvédő zöldek figyelemfelkeltő akcióiról, amerikai akciófilmeket néznek a globális felmelegedés katasztrofális hatásairól. Sok helyről szereznek információt az informális képzés során. A non-formális képzésben saját kíváncsiságuk motiválta kirándulásokon, könyvekből, újságokból szerezhetnek információkat. Mindezen tudást a formális oktatás keretei között kellene összerendezni. Sokan vélekednek akként, hogy a felsőoktatásnak már sok szerepet nem kellene szánni, hiszen a kívánt attitűd kialakításban, a készségek kifejlesztésében a közoktatásnak, a tanulók fogékonyabb, fiatalabb kora miatt

sokkal nagyobb hatékonysággal és nagyobb elkötelezettséggel kellene részt vennie. Ez pedagógiailag és fejlődéslelektanilag megalapozott, de nem jelentheti azt, hogy 18 éves kor után már nem kellene foglalkozni a fenntartható fejlődés mélyebb, az egyes szakmákon belüli megismerésével, valamint a komplex, a problémák megoldására irányuló attitűd kialakításával.

Közoktatás

A magyarországi környezeti nevelést a közoktatási intézményekre érvényes törvények és országos dokumentumok szabályozzák. A 2003. évi LXI. törvény 48.§ 3. pontja alapján valamennyi magyarországi közoktatási intézmény köteles kiegészíteni a helyi pedagógiai programját (a tanulás-oktatás helyi szabályozásának alapvetően meghatározó dokumentuma, amelynek összhangban kell lennie a Nemzeti Alaptantervvel és más törvényes szabályozási dokumentummal) az iskolában zajló környezeti nevelési stratégiával. A kiegészítés a törvényi előírás szerint kiterjed a helyi egészség- és környezeti nevelési programra. A magyarországi történeti fordulat tehát az, hogy 2003. ősztől kezdődően valamennyi magyarországi iskolában kötelező pedagógiai feladattá vált az egészség- és környezeti nevelési program elkészítése és megvalósítása (Havas P., 1997.). A magyarországi közoktatás fejlesztési prioritásait meghatározó dokumentum az Oktatási Minisztérium 2004-ben közreadott Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája.

Az iskolákban megvalósuló környezeti nevelés hagyományosan az extracurriculáris területek felől (iskolai szakkörök, táborok, múzeumi és állatkerti pedagógia, jeles napok megünneplése, helyi akciók, vetélkedők, kiállítások stb) közeledik a tantárgyakba való konkrét beépülés és összehangolódás felé. (Havas, 1997). Miután a környezeti nevelésnek nincsen sajátlagos kitüntetett tantárgya, ezért más tantárgyakba épülve és a tanórán kívüli pedagógiai helyzetekben valósul meg. Ez a „diffúzió” mint a környezeti nevelés átfogó, széleskörű és összehangolt pedagógiai megjelenése, világszerte elterjedt és bevált gyakorlat. A környezeti nevelés tanulási tartalma eközben kiszélesedik és magába foglalja a természeti, az épített környezet, az egészség, a gazdálkodás-gazdaság, társadalomismeret és a demokráciára nevelés vonatkozásait is. Ez a tanulás tartalmi kibővülés jelzi a környezeti nevelés átalakulását a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felé. (Vásárhelyi J.- Nagy T., 2004).

Az empirikus kutatások adatai arról tanúskodnak, hogy az iskolákban folyó környezeti nevelés túlnyomórészt a természettudományos tantárgyak (biológia, kémia, földrajz, fizika stb.) óráin valósul meg. Igen kevésbé tartalmaznak környezeti és fenntarthatósággal kapcsolatos tanulási tartalmakat a humán tárgyak: az anyanyelv, a történelem, az élő idegen nyelvek. A környezeti nevelés szinterei átalakulóban vannak. A hagyományos szinterek mellett (tantárgyak, jeles napok, szakkörök, táborok) egyre nagyobb mértékben jelennek meg újabb formák és helyszínek: a múzeumi, állatkerti, botanikus kertekben való látogatások

A legjelentősebb új eredmény az erdei iskolák gyakorlatának előretörése. Az erdei iskola olyan tanulás-szervezési módszer, amely a tanév részeként valósul meg. Az erdei iskola általában egy néhány napos, kihelyezett tanulási helyzet, amely során a tanulók az adott helyen élnek, laknak, felfedezik az erdei iskolai környezetét, tanulmányokat folytatnak – más módszerekkel, más eszközökkel, mint a tantermükben szoktak. Hasonló a helyzet a környezetvédelmi jeles napokkal, azzal a különbséggel, hogy ezek esetében már egy nagy hagyományokkal rendelkező tevékenységről van szó, mely szinte minden magyarországi iskola programjának szerves részét képezi. Az erdei iskolai program és a jeles napok nagyon jó kiindulópontok a környezeti nevelés további fejlődéséhez. Az erdei iskola és a jeles napok képviselik azokat a tanulás-szervezési módokat, tanulási formákat, melyek elterjedése nagymértékben elősegíti a környezeti nevelés eredményességét. A környezeti nevelés ez irányú fejlődését jelenti a pedagógiai projektek elterjedése az iskolákban, amely módszertani innovációt követel a pedagógusoktól, akik hozzászoktak a frontális módszerű, a 45 perces tanórai egységekben történő oktatáshoz. A pedagógiai projektek megváltoztatják a pedagógus-tanuló kapcsolatot, a tanulás gyakorlatiassá, csoportossá válik, a diákok érdeklődése és motivációja kifejezettebb. Nagyon jelentős a környezeti nevelési pedagógiai projektek pozitív transzfer hatása az adott iskola tanulási-oktatási módszertani kultúrájára és légkörére. Az iskolán kívüli élethez kötődő, valódi, a helyi környezeti problémákra megoldásokat kínáló, esetenként a problémát meg is oldó projektek a leghatékonyabb eszközei a környezeti nevelésnek. (Varga A., 2003)

Országosan soktízezer tanulót mozgatnak meg évente a különböző iskolafokok számára kiírt és megrendezett Kitaibel Pál és a Kaán Károly környezeti témájú tanulmányi versenyek. (Havas Péter: Oktatás a fenntartható fejlődésért – kézirat gyanánt 2004)

A közoktatás tehát számos területen – jellegéből adódóan is – egységesebben, összehangoltabban reagált a kihívásokra. Az állami feladatvállalás, finanszírozás és szabályozás is előrébb tart. Az együttgondolkodás, a vitákat lefolytató konferenciák száma is azt mutatja, hogy itt az ideje a felsőoktatásnak is belépni a fenntartható fejlődés gondolkör stratégiával meghatározott, együttes felvállalásába.

Non-formális és informális képzés

Viszonylag kevés kutatás és összefoglaló látott napvilágot eddig a környezeti neveléssel illetve a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos non-formális és informális ismeretszerzésről, pedig ez a terület meghatározóan hathat a felsőoktatási hallgatók és oktatók tudására, de főként hozzáállására. Ma az információszerzésnek ebben a körben három nagy területe van, az írott média, az elektronikus média és az Internet. A távoktatás és az e-learning technikák elterjedése jelentős előrelépést és gyors információáramlást tesznek lehetővé, így a tartalmakat feltevők felelőssége, hogy merre, hogyan irányítják a hallgatók gondolkodását és az egyes területeken erre helyezik-e a hangsúlyt.

A FELSŐOKTATÁS A „TUDATOS ELIT” KÉPZÉSÉNEK HELYSZÍNE.

A MORÁLIS ELKÖTELEZETTSÉG (MORAL OBLIGATION)

Helyzetkép, alapelvek

A felsőoktatásnak hatalmas a szerepe és felelőssége a fenntartható fejlődésről való gondolkodásban és főként a szemlélet formálásában. Minden nemzetközi dokumentum, deklaráció alaposan körüljárja ezt a kérdést és világosan megfogalmazza a felsőoktatás morális felelősségét a jövő generációinak képzésében. Ma már egy korosztály 30-40%-a lép be a felsőoktatásba, ily módon jelentős társadalmi réteg pozitív attitűdjének létrehozására, ismereteinek szélesítésére van mód a felsőoktatás keretei között.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy azon intézményekben hatékony a fenntartható fejlődés oktatása és nevelése, ahol erre koncepciót, stratégiát alkotnak, és az intézmény vezetői elkötelezettek az ügy iránt. Intézményeink egy része már felismerte ennek jelentőségét és csatlakozott a nemzetközi deklarációkhoz, de saját egységes stratégiát, akciótervet nem fogalmaztak meg e tekintetben. A felsőoktatási intézmény fenntartható működése, a hallgatók bevonása jelentős eredményekkel járhat, s erre számos jó kezdeményezést találunk egyetemünkön.

Amikor a morális elkötelezettségről beszélünk, mindenképpen fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a felsőoktatás nem kerülheti meg azt a kérdést, hogy milyen készségekkel, attitűddel rendelkező szakembereket bocsát ki. Nemcsak az alapos szakmai tudás a fontos, hanem a problémamegoldó képesség, az önálló gondolkodás, kutatás, elemzés és szintetizálás képessége, a kommunikáció és a külvilágra való figyelés képessége, a szociális, globális problémák iránti érzékenység, a demokrácia intézményrendszerével való élni tudás, a kezdeményezés, az interaktív, közösségben való élés és együttműködés képessége. Mindezek oktatása, képzése, módszertani útmutatások nélkül elképzelhetetlen a fenntartható fejlődést értő és aktívan alkalmazó szakemberek kibocsátása a felsőoktatásból.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- ❑ az intézmények felismerjék a fenntartható fejlődés megvalósításában betöltött stratégiai szerepüket és morális felelősségüket.
- ❑ az intézmények – intézményfejlesztési terveik részeként – képesek legyenek olyan stratégiai programok megalkotására, amelyek alkalmasak a hallgatók és oktatók készségeinek, képességeinek, attitűdjének változtatására.

- a felsőoktatási intézmények az oktatás, a kutatás, a menedzsment, az intézményi működés és a társadalmi szerepvállalás területére vonatkozóan elkészítsék saját hosszú és rövid távú fenntartható fejlődési stratégiájukat.
- az intézmények vezetői képesek legyenek a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos feladataik megfogalmazására és az intézmény irányításában ezen elvek alkalmazására.
- a felsőoktatási intézmények hallgatói, oktatói, dolgozói egyaránt aktív résztvevői és alkotói legyenek a fenntartható fejlődés stratégia kialakításának és a megvalósítandó programoknak.
- a felsőoktatási intézmények minél nagyobb számban vegyenek részt a nemzetközi programokban, és saját stratégiájuknak megfelelően csatlakozzanak a különböző deklarációkhoz. Ismerjék meg az ENSZ Oktatás a fenntarthatóságért 2005-2014 programját és a Globális Együttműködés a Fenntartható Fejlődést Szolgáló Felsőoktatásért (Global Higher Education for Sustainability Partnership – GHESP)működését és programját.
- a felsőoktatási hallgatók képzésében szerepet kapjanak olyan általános képzési elemek, amelyek biztosítják a fenntartható fejlődés megértéséhez, működtetéséhez, alkalmazásához szükséges attitűdök és készségek létrejöttét.

Akciók, programok

- A nemzetközi deklarációk, programok magyar nyelvű ismertetése, központi honlap létrehozása a felsőoktatás fenntartható fejlődéssel kapcsolatos feladatairól, eredményeiről, linkekkel, hozzáférhető anyagokkal és fórummal a hozzászólások kezelésére. www.fff.hu (www.fenntarthatofelsőoktatás.hu)
- Konferencia szervezése a felsőoktatás fenntartható fejlődés stratégiájáról
- Konferencia szervezése a felsőoktatási intézmények saját stratégiájuk kialakításával kapcsolatos feladatokról és módszerekről
- A Magyar Rektori Konferencia, a Főiskolai Főigazgatói Konferencia és a Művészeti Egyetemek Rektori Széke, valamint a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának bevonása a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos stratégiaalkotási folyamatba, illetve munkabizottságok alakítása a szervezeteken belül. Képzések, nemzetközi tanulmányutak szervezése, olyan európai egyetemek vezetőivel való találkozás, ahol már intézményi szintű komoly programokat indítottak a fenntartható egyetem létrehozása érdekében.
- Az intézményeken belüli tájékoztatás, disszemináció megvalósítása, az egyetemi közösségek aktivizálása belső nyílt napok, vitanapok, intézményi újságcikkek, vitairatok készítésével. A Hallgatói Önkormányzatok bevonása az intézményi programok előkészítésébe.

- A felsőoktatási intézmények képzéseikben hozzanak létre általános készségfejlesztő modulokat, illetve végezzenek módszertani kutatásokat arra vonatkozóan, hogy ezen készségek hogyan fejleszthetőek a felsőoktatás keretei között a közoktatási programokra alapozóan.

AZ ALAPKÉPZÉS FEJLESZTÉSE

Helyzetkép, alapelvek

Az oktatás minden szintjén, így a felsőoktatási képzésekben is meg kell jeleníteni az ökológiai, gazdasági és társadalmi problémák elemzését, illetve a megoldáskeresés módozatait. Az oktatás tartalmilag és módszertanilag egyaránt szolgálhatja, s szolgálnia is kell a fenntartható fejlődés megvalósítását. Számít az oktatás tematikája: mit oktatnak, s ugyanúgy számít az oktatás módszertana: hogyan oktatják azt. Mindkettővel lehet szolgálni, vagy éppen aláásni a fenntartható fejlődést. Nemcsak az a fontos tehát, hogy „zöldítsük” az oktatás tematikáját, tárgyaljuk a fenntartható fejlődés problematikáját – új kurzusokon és/vagy programokon keresztül, hanem az is, hogy úgy tanítsunk, olyan oktatás-módszertani megoldásokat alkalmazzunk, amelyek támogatják a fenntarthatóság tartalmát. Tartalmilag a fenntarthatóság tematikája a diszciplináris elkülönülés oldását, az interdiszciplinaritást kívánja meg. Módszertanilag a fenntarthatóság megkívánja a „kanonizált, univerzális tudásformák” megkérdőjelezését; a tudás kognitív összetevői mellett az érzelmi és erkölcsi dimenzióinak integrálását; valamint a kooperációt erősítő csoportos tanulás és a készségeket fejlesztő probléma-, illetve projekt-alapú tanulás előnyben részesítését.

Jelenleg – ahogyan a hazai helyzetkép mutatta – a felsőoktatási képzésben léteznek önálló szakok, amelyek felvállalták a környezettel kapcsolatos ismeretek oktatását, és léteznek szakok, amelyek szabadon választható, kreditált kurzusokat hirdetnek a hallgatók számára. A nemzetközi tapasztalatok és a hazai szakértők véleménye alapján nem tűnik célszerűnek egy mindenki számára kötelező modul bevezetése, sokkal inkább az egyes szakterületek, szakok képzési programjaiban a specialitásokat figyelembe vevő, szerves beépülésre lenne szükség, kreditált, kötelezően választható vagy kötelező modulokként.

A pedagógusképzést olyan jelentőségűnek tartjuk, hogy külön fejezet foglalkozik a stratégiai célok meghatározásával.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- hosszú távon a felsőoktatási alapképzésben a tantárgyak minél nagyobb számában és minden szakterületen legyen fontos megközelítési mód a fenntartható fejlődés, nem elkülönülve, hanem beépülve a képzésbe

- a felsőfokú szakképzésben az általános képzési modulok között jelenjék meg a fenntartható fejlődésről szóló modul, amely közvetlenül épüljön a közoktatási ismeretekre és főként az ismeretek rendszerezését és a készségek és attitűdök kifejlesztését célozzák.
- a BA/BSc szakok esetében a szakterületre vonatkozó specialitásokat figyelembe vevő általánosabb érvényű fenntartható fejlődésről szóló modul/ok jelenjenek meg a képzési programokban az intézmények kezdeményezésében.
- az MA/MSc szakok esetében a szakterületre specialitásai szerinti ismereteket tartalmazzanak és készségeket fejlesszenek a képzési programok.
- induljanak olyan – lehetőleg az interdiszciplinaritást is figyelembe vevő – PhD programok, amelyek foglalkoznak a fenntartható fejlődés gondolatkörével.
- minél több tananyag – írott és elektronikus formátumban – jöjjön létre az egyes szakterületeken

Akciók, programok

- Az egyes intézményekben létre kell hozni a „kritikus tömeget” azon oktatókból, kutatókból, akik eddig is indítottak hasonló kurzusokat, illetve újonnan fogékonyságot éreznek a fenntartható fejlődés oktatása és az oktatáshoz kapcsolódó felsőoktatási kutatások iránt.
- Létre kell hozni a fenntartható fejlődés elektronikus könyvtárát, amely a létrehozott illetve jelenleg létező tananyagokat az interneten hozzáférhetővé teszi tematikus elrendezésben a felsőoktatási intézmények hallgatói és oktatói számára.
- Az új „Bologna konform” szakok programjainak kidolgozásával megbízott munkabizottságok vegyék figyelembe a fenntartható fejlődés programját a képzési programok kidolgozásakor.

A FELNŐTTKÉPZÉS FEJLESZTÉSE, A DIPLOMA UTÁNI KÉPZÉSEK

Helyzetkép, alapelvek

Jelenleg szakirányú továbbképzések között találunk olyan képzéseket, amelyek a környezetgazdálkodás, környezettudomány területén főként agrárszakemberek és közgazdászok, jogászok számára közvetítenek ismereteket a fenntartható fejlődésről.

Az új felsőoktatási törvény a mesterképzésben első végzettek, vagyis 2009 utánra teszi az új szakirányú továbbképzések indításának lehetőségét, amely teljes egészében a felsőoktatási intézmény hatásköre lesz, a törvényben meghatározott keretek (kreditérték, hossz) között. Így módon lehetősége lesz az intézményeknek olyan szakirányú továbbképzések indítására,

amelyek a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos szakirányú ismereteket elmélyítik, és azok számára is lehetővé teszik, akik az alapképzésben nem részesülhettek ilyen típusú képzésben, s ezen információk a felsőoktatási keretek között hozzájuk nem juthattak el. Az új törvény lehetőséget teremt a tekintetben is, hogy államilag finanszírozott képzéseket lehessen indítani ezen a területen is.

A továbbképzés területén az állam által finanszírozott, illetve előírt képzési rendszerekben már vannak kezdeményei a fenntartható fejlődés oktatásának, de ezt szisztematikusabban és szervezetteren kellene végrehajtani. Így különösen a tanártovábbképzés, a közigazgatási képzési rendszer, a közoktatási vezetőképzés területén. Általában a vezetőképzéssel foglalkozó intézmények képzési programjaiban stratégiai fontosságú a fenntartható fejlődés gondolatkör megjelenése, hiszen az ezen résztvevők fogják a gazdaságban a szükséges döntéseket meghozni. Át kellene tekinteni a marketing és a PR továbbképzések programjait is, annak érdekében, hogy ne csak a kommunikációban történjen meg a működés „zöldítése”, hanem ezek a szakemberek tisztában legyenek a fenntartható fejlődés gondolatkör teljes spektrumával is.

A felsőoktatásnak jelentős szerepe lehetne az általános felnőttképzés területén is, a regionális beágyazódás keretében, a helyi civil szervezetekkel, a helyi közoktatással együttműködve a felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói és hallgatói is részt vehetnének a régióban a fenntartható fejlődés, mint tudományos megközelítés és mint program elterjesztésében.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- a felsőfokú végzettségre épülő – jelenleg futó – továbbképzési programokban hangsúlyosan megjelenjen a szakmaspecifikus, a fenntartható fejlődés erősítésére vonatkozó tudástartalom.
- az állam által előírt és szaktörvények által definiált akkreditációval bíró továbbképzési rendszerekben akkreditációs feltételként jelenjen meg a fenntartható fejlődésre vonatkozó általános és speciális ismeretek oktatása (közigazgatás, tanártovábbképzés)
- az új, az intézmények saját hatáskörében, rugalmasan indítandó szakirányú továbbképzési programokban a fenntartható fejlődés erősítése jelenjen meg.
- a felsőoktatási intézmények vegyenek részt régiójukban a fenntartható fejlődésről szóló ismeretek terjesztésében, együttműködve a közoktatással, a civil szektorral és a gazdasággal.

Akciók, programok

- A felsőoktatási intézményekben intézményenként alakítsanak a szakirányú továbbképzések szakfelelőseiből bizottságot, amelynek feladata a képzési programok

áttekintése és a fenntartható fejlődés képzési programba illesztésének kezdeményezése. A konkrét programmódosítást a jogszabályi keretek között a szakot gondozók végezzék el és a következő évi programokban már alkalmazzák.

- Állami kezdeményezésre a pedagógus és közigazgatási továbbképzés rendszerében – lehetőleg – a már meglévő testületek, bizottságok feladatául tegyék a rendszerszintű képzési program módosítást.
- Az új szakirányú továbbképzési programok kidolgozásakor alakuljon egy kari, egyetemi bizottság, amely – az általános kompetenciák fejlesztése mellett – a fenntarthatósági modulok beépítését kíséri figyelemmel.
- Létre kell hozni a felsőoktatási intézmények tudásbázisára alapozva a „FFF – Felsőoktatás a fenntartható fejlődésért” előadássorozatot, amely tematikusan, de egyszersmind közérthetően dolgozná fel a fenntartható fejlődés kérdéskörét.

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS KULCSA

Helyzetkép, alapelvek

Néhány külföldi kutatás bizonyítja, hogy az egyetemekről kikerülő pedagógusok nem rendelkeznek olyan környezeti tudással, amelyet az iskolában a tantárgyi anyaghoz hozzákapcsolva oktathatnának. Továbbá, ezek a jelentések arra is rávilágítanak, hogy a tanárjelölteknek már meglévő tudása hiányos, nem pontos vagy egész egyszerűen félrevezető bizonyos környezeti ismeretek átadásakor (Groves és Pugh, 1999; Khalid, 2001 és 2003; Summers és társai 2000 és 2001). Ezek a sebek a tanárképzésben nem forrnak össze, amennyiben általánosan nem javul az iskolai tantárgyközi együttműködések és a környezeti ismeretekről szóló elérhető információk beszerzésének aránya (Oulton and Scott, 1994; Gayford, 1992; Jucker, 2002; Robertson and Krugly-Smolka, 1997).

A tanárképzés környezeti nevelési reformjainak végrehajtásában számos szempont van, amelyeket a képzések tervezési folyamatai során figyelembe kell venni, úgy, hogy a képzés minősége és hatékonysága ne szenvedjen csorbát. Fontos, hogy a környezeti nevelésnek kihasználjuk azt az innovációs és horizontális erejét, amivel képes a tanárképzés egészét modernizálni. Minden természettudományi és társadalomtudományi terület bevonása szükséges. A fenntarthatóság pedagógiája nem kötődik egyetlen tantárgyhoz, és – a jelenlegi gyakorlattal ellentétben – nem korlátozódhat a természettudományok területére. A globális ökológiai válság szociokulturális összefüggéseinek feltárása, ezzel kapcsolatos felelősségünk belátása és a tennivalók azonosítása a humán- és társadalomtudományi képzés illetékességi körébe tartozik.

A környezeti nevelés ne önálló stúdiumként jelenjen meg, mivel annak tartalmi elemei és fejlesztési törekvései nem köthetők egyetlen tárgyhoz. A fenntarthatóság pedagógiája

elveinek és gyakorlatának át kell hatnia az iskola mindennapjait, és meg kell jelennie több műveltségi terület tantervében (biológia, földrajz, kémia, történelem, társadalomismeret, etika, művészeti nevelés). Ma ez a terület iskoláinkban és tudományos életünkben inkább gazdátlanok tűnik, mintsem interdiszciplinárisnak. Az intézményesítés első lépése volna az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítése.

A fenntarthatóság témakörének kulcsfogalmai váljanak az általános műveltség részévé, és jelenjenek meg az érettségi követelményekben is. A nemzetközi közoktatási dokumentumokban is megjelenő közmegegyezés szerint ezek elsősorban az alábbiak: eltartóképesség, kölcsönös függőség, elővigyázatosság elve, alapvető emberi szükségletek, felelősség a jövő nemzedékekért, részvételi demokrácia, helyi társadalom, hagyomány stb. Az eltartóképesség fogalmának ismeretében belátható, hogy nem létezhet végtelen növekedés egy véges méretű bolygón. A kölcsönös függőség elvének ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a diákok megértsék más életformák fontosságát és értékét. Az elővigyázatosság elve figyelmeztet arra, hogy a véges, de végtelenül bonyolult ökoszisztémákba csak a szükséges mértékig avatkozzunk be. Az alapvető emberi szükségletek megismerése mutathatja meg számunkra, hogy miért és mekkora beavatkozás szükséges valójában. A részvételi demokrácia, a közjó és a helyi társadalom témakörében értelmezhetőek a társadalmi igazságosság kérdései: hogy milyen elvek szerint vehetik igénybe a korlátos forrásokat egymással vetélkedő célok, érdekek (illetve nemzedékek) képviselői.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- minden tanár szakos hallgató lehetőséget kapjon a fenntarthatóság pedagógiájával kapcsolatos tárgyának felvételére, s hogy ezek keretében a gyakorlati pedagógiai munka során hasznosítható ismeretekre, módszerekre és készségekre is szert tehessenek. A pedagógus szakmai ismeretek részeként a tanárjelöltek sajátítsák el az önértékelés, önfejlesztés módszereit is. A fenntarthatóság pedagógiája csak folytonosan megújuló, saját előfeltevéseire is reflektáló pedagógia lehet.

Javaslatok

- Alakuljon egy olyan munkabizottság, amely a tanárképzés reformjával foglalkozó bizottságok számára, azokkal együttműködve elkészíti a fenntarthatóság pedagógiájával kapcsolatos programot. A pedagógusképzéssel és a fenntartható fejlődéssel foglalkozó szakértők, felsőoktatási oktatók, a közoktatásban ezen a területen működő pedagógusok, oktatáspolitikai szakértők, civil szervezetek együttes munkájával alakuljon ki a pedagógusképzés fenntartható fejlődéssel kapcsolatos képzési programja.

- Arra vállalkozó felsőoktatási intézmény pilot projekt keretében az ajánlások, módszertani útmutatók alapján már a folyamat közben, azt elősegítendő, kidolgozhatná és kipróbálhatná a pedagógusképzésben vagy annak egy részében a fenntarthatóság oktatását.

A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY A KUTATÁS ÉS FEJLESZTÉS HELYSZÍNE

Helyzetkép, alapelvek

A tudástársadalom meghatározásánál – a konvencionális és optimista megközelítésből kiindulva – azt mondhatjuk, a tudás lesz az elsődleges forrás ebben az új típusú társadalomban. A XX. században az egyetemek lettek az emberi és kulturális tőke fő – vagyis monopolhelyzetben levő – előállítói és újratermelői. Bárki számára, aki „szakértő” szeretne lenni, vagy valamilyen társadalmi elitbe be akar kerülni, ehhez a lehetőséget az egyetemi végzettséggel lehet és kell megszereznie. Mindemellert az egyetem kivívta magának azt a szerepet, hogy a korszak vezető tudományos intézménye legyen. Dominanciája mind szervezeti mind pedig ismeretelméleti téren megvan. Több tudóst alkalmaz, mint bármely más intézmény, kivéve esetleg egyes országok kormányzatait, ahol jelentős állami támogatású kutatóhálózat működik. Az egyetemek tudományos értékei és társadalmi gyakorlata mindenhol, mint a világszínvonalú kutatás alapfeltétele került elfogadásra (az „alapkutatás” mint prioritás, a kritikus tudományosság alapvető fontossága, az érdeknélküli (tudományos) igazságkeresés funkcionalitása, a szakmai autonómia megléte, stb.). A tudástársadalom konvencionális felfogása és a modern felsőoktatási rendszerek ambíciói az említettek alapján nagyon jól összhangban vannak egymással. A modern egyetemek így akár a tudástársadalom kulcsszereplői is lehetnének. Azonban a tudástermelésnek és átadásnak már régóta nem az egyetemek az egyedüli letéteményesei, és a jelenlegi „tudástársadalomban” a tudástermelésnek ez a módja már nem ad megoldást a jelenleg felmerülő komplex problémákra. Mindez visszahat az egyetem társadalomban elfoglalt helyére, az egyetemi oktatás és kutatás mikéntjére.

A fenntartható fejlődés fogalmának további tisztázása, elméleti kidolgozottsága alapfeladata lehet a felsőoktatási intézményeknek. A felsőoktatásban zajló kutatásoknak és a szakterületi felsőoktatási kurzusoknak elsődlegesen az lehet a feladatuk, hogy tisztázzák, milyen hatókörrel érvényes a fenntartható fejlődés az egyes szakterületeken és ezeket az eredményeket hatékonyan közvetítsék a felnövekvő szakember-generációk és a média számára.

Rendkívül fontos, hogy a felsőoktatás e téren megfelelően kvalifikált szakértői a nyilvánosság előtt, médiaszereplésekkel és az egyes regionális illetve szakágazati programokban ellensúlyként lépjenek fel azon – indokolatlanul visszafogó – doktrinerséggel szemben, amely a tudás, kutatás, az egyéni és kisközösségi alkotó/önmegvalósító szabadság, a gyarapodás és kibontakozás rovására igyekeznek érvényesíteni érdekeiket. Így a kutatás területén fejlesztendő a szakmai kutatási eredmények disszeminációja, a tudományos kutatás eredményei kockázati elemeinek tisztázása, a Public Engagement of Sciences and Technologies mind több fórumának létrehozása, és a zöld „diktatúrákkal” szembeni józan fellépés a fenntartható fejlődés gondolatkör mentén.

A felsőoktatási intézményekben a fenntartható fejlődés felsőoktatási képzési módszertanával és tartalmával kapcsolatos kutatásoknak is teret kellene engedni. Elvértve találunk ebben a témában kutatásokat, nagyságrendi növekedésre van szükség ahhoz, hogy az alapképzésben és a továbbképzésekben valóban hatékony módszerekkel végzett oktatás folyjon.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- ❑ a felsőoktatási kutatás és fejlesztés mind több programja szóljon a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kutatásokról.
- ❑ egyre több kutató ismerkedjen meg a fenntartható fejlődés gondolatkörével és kutatásaiban hasznosítsa azt.
- ❑ a fenntartható fejlődéssel foglalkozó kutatók egyre inkább jelenjenek meg a médiában és valódi párbeszédet folytassanak a témáról, ismereteket közvetítsenek a társadalom felé.
- ❑ intézményeink, kutatóink egyre több, a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos nemzetközi tudományos konferencián vegyenek részt
- ❑ intézményeink egyre inkább bekapcsolódjanak a fenntarthatósági nemzetközi kutatási programokba
- ❑ létrejöjjön egy olyan együttműködés (KKK), amely a gazdaság és a felsőoktatás együttműködésében kutatja a fenntartható gazdaság működtetését
- ❑ egyre több felsőoktatás-kutatás foglalkozzon a fenntartható fejlődés oktatásának kutatásával, módszereivel és tartalmi kérdéseivel minden szakterületen

Akciók, programok

- ❑ Az Akadémia és a felsőoktatási intézmények összefogásában jöjjön létre egy tudományos konferencia sorozat a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kérdések megvitatására

- A fenntartható felsőoktatás honlapján jelenjenek meg a kutatások dokumentumai
- A kutatási pályázati kiírásokban legyen prioritás a fenntartható fejlődés kutatása lehetőleg minél több szakterületen
- Létre kell hozni a „hallgatók a fenntarthatóságért” tudományos diákköri hálózatot
- A közszolgálati médiában létre kellene hozni egy olyan ismeretterjesztő műsort, amely nem a bulvárelemekre, – de ha szükséges, azokat felhasználva és elemezve – hanem a tudományos megalapozottságra építve éri el a megfelelő célközönséget
- A Gazdasági Minisztérium ösztönözze a gazdaságot a fenntarthatósági kutatásban való részvételre, főként pályázatokon keresztül, pl. a KKK pályázatokban a fenntartható fejlődés kutatása előtérbe kellene, hogy kerüljön.

A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY, MINT KÖRNYEZET. A FENNTARTHATÓ MŰKÖDTETÉS.

Helyzetkép, alapelvek

A nemzetközi programok, intézményi példák valamint a pedagógiai logika alapján is egyértelmű, hogy a leginkább célravezető módszer a jövő generációk környezettudatos viselkedésének elérésére, a fenntartható fejlődés céljainak a mindennapi életben való alkalmazására az, ha az egyetemi évek alatt a felsőoktatási intézmény működésében és működtetésében látják, érzékelik a fenntarthatóságért tett intézkedéseket és azok eredményeit és hatásait.

Nem utolsó sorban az intézmények fenntartható működése számtalan esetben valóságos megtakarítást és a működtetés fenntarthatóságát is jelentheti egy-egy intézmény számára. Amikor felsőoktatási intézményről beszélünk, feltétlenül ide kell érteni az összes hallgatói teret, az oktatási, kutatási helyszíneken túl a kollégiumokat, a menzákat, a parkokat, a folyosókat, aulákat, pincéket és klubokat is.

A leghatékonyabb és legnagyobb eredményeket elért egyetemeken külön projekt-irodát hoztak létre a „fenntartható egyetem”, „fenntartható kar”, „fenntartható intézet” működtetésére (attól függően, hogy milyen szinten indították a programot.) Az irodák szakmai tanácsadó szervezetten keresztül lépnek kapcsolatba az intézmény vezetésével (Fenntarthatósági Tanácsadó Testület – Sustainability Advisory Group), amelynek oktatói, hallgatói, dolgozói tagjai is vannak.

Az USA-ban a National Wildlife Federation által készített felmérés szerint a felsőoktatási intézmények 43 %-ának van írott környezetvédelmi irányelveket tartalmazó dokumentuma (environmental policy), amely környezeti felelősség kialakítását tűzi ki célul. Emellett 34%-uk az utóbbi öt évben már az egyetemi szabályzatban (academic mission) is szerepelteti a

környezeti felelősség fontosságát, mint szempontot az intézmény programjainak előkészítésében. Ezekben a tervekben a következő témák szerepelnek fontossági sorrendben, amelyek alapján az intézkedési tervek készülnek: Szilárd hulladék csökkentése és újrafelhasználás maximalizálása; energia-megtakarítás (pl. a „kapcsold le a villanyt” felirat elhelyezésétől az energiatakarékos és környezetbarát fűtési rendszerek bevezetéséig); épületek környezettudatos tervezése; szennyezés- megtakarítás; élőhelyek védelme; környezetbarát termékek vásárlása; vízvédelem; környezettudatos beruházások; bioélelmiszerek vásárlása. Prioritást azok a környezeti célok élveznek, amelyek legérzékenyebben befolyásolják az intézményi költségvetést. Ehhez a tervekben a humán erőforrások megteremtése is fontos, tehát a következő pozíciók betöltésére alkalmaznak koordinátorokat: újrafelhasználásért felelős koordinátor, energiáért felelős koordinátor, általános környezetvédelmi koordinátor, környezetbarát termékek beszerzésének koordinátora.

A humán erőforrást sok intézményben nem fizetett alkalmazottakkal, hanem az oktatók illetve a diákok közül kiválasztott fenntarthatósági koordinátorokkal oldják meg, akik heti 2-4 órát vállalnak a projektekben való részvételre.

A pozitív kezdeményezések bevezetését nem minden esetben követi szigorú ellenőrizhetőség vagy minőségbiztosítás, nincs átgondolt minőségirányítási rendszer, nyilvánvaló, hogy az ellenőrzési, értékelési rendszert is kell társítani a programok mellé. A vezetők azonban nemcsak a szabályozás hívei, hanem erőteljesen támogatják a környezettudatossági vagy környezet témájú programok rendszeresítését, amelynek több okát is látják az egyetem jövője szempontjából, mert a programok jól és szervesen illeszkednek az intézmény kultúrájához és a kampusz által közvetített értékekhez, a programok sikeres PR eszközök, költség-hatékonyak, szerepet játszanak abban, hogy a diákok vonzónak találják az intézményt a jelentkezési szándék kialakulásakor.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- ❑ a felsőoktatási intézményekben kidolgozzák a „fenntartható egyetem” stratégiáját, s ezen belül komoly fejezetet szánjanak a fenntartható működésnek.
- ❑ a felsőoktatási intézményekben olyan környezetkímélő és így megtakarítást okozó akciók, tevékenységek, programok működjenek, amelyekben az oktatók és a hallgatók érdekközösségben, együttműködve hajtják végre a feladatokat.
- ❑ a felsőoktatási intézményekben évente készítsék el a fenntartható működés érdekében végzett feladatok akciótervét, és értékeljék az előző év eredményeit
- ❑ az európai uniós operatív programokban hangsúlyos szerepet kapjon a racionális működésre való áttérés anyagi áldozatokat kívánó felsőoktatási beruházásainak finanszírozása

- a felsőoktatási minőségirányítási rendszerekben fontos szempont legyen a fenntartható fejlődés kérdésköre, annak az irányítási folyamatokba történő megjelenítése, az ellenőrzési rendszerekben való hangsúlyos szerepe

Akciók, programok

- Össze kell gyűjteni a hazai és nemzetközi működési és program példákat a fenntartható működéssel kapcsolatosan és azt a felsőoktatás a fenntarthatóságért honlapon közzé kell tenni.
- A felsőoktatási intézmények elkészítik a „fenntartható egyetem” stratégiáját.
- Olyan struktúrát hoznak létre, amely hatékonyan segíti elő a fenntartható egyetem működési modelljének megvalósítását.
- Koordinátorokat (oktatók, hallgatók, fizetett menedzserek) alkalmaznak a programelemek végrehajtására.
- Évente értékeli a működés változását, a hatékonyság növekedését és a megtakarításokat.

A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY REGIONÁLIS SZEREPE, KAPCSOLATÉPÍTÉS A TÁRSADALOMMAL, A CIVIL SZEKTORRAL ÉS A GAZDASÁGGAL

Helyzetkép, alapelvek

Az új felsőoktatási törvény is egyértelműen hangsúlyozza azt, ami egyébként évszázadok óta nyilvánvaló – azzal együtt, hogy az utóbbi évtizedekben némileg háttérbe szorult –, hogy a felsőoktatási intézmények megtermékenyítő, haladó szellemi központként való működése stratégiai kérdés a nemzet továbblépése és fejlődése szempontjából. Már szinte szlogenként halljuk, hogy a felsőoktatási intézmények nem zárkoznak be elefántcsonttornyaikba, mégis úgy tűnik, az oktatók, kutatók és a hallgatók is többet kommunikálnak nemzetközi partnereikkel, mint a közvetlen környezetükben lévő társaikkal, a polgárokkal, a közoktatással, a civil szervezetekkel vagy akár a gazdasággal.

Olyan interakcióknak kellene létrejönni, amelynek során a felsőoktatási intézmények tudományos értelemben vett vezető szerepe természetesen nem kérdőjelezhető meg, de feudális típusú felsőbbrendűsége eltűnik, és az együttműködés, a kommunikáció veszi át a vezető szerepet. Egészséges mértékig a munkaerőpiac megrendelőként való fellépése, az arra való reakcióként a szakmai tananyagok állandó fejlesztése kívánatos, avval azonban, hogy a felsőoktatásnak olyan értékeket és kompetenciákat is közvetítenie kell, amelyek nem biztos, hogy a megrendelők közvetlen személyes igényeiként megjelennek, azonban társadalmi

összhasznosságuk bizonyított. Ilyen a fenntarthatósággal kapcsolatos általános kompetenciák összessége is.

Olyan működést kell a felsőoktatási intézményeknek elérniük, ahol az oktatók nem elszigetelt entitásokként tartanak kapcsolatot a külvilággal, hanem közösen kialakított misszió és értékek mentén, közösen kidolgozott programok keretében tudatosan építik a kapcsolatot a társadalommal és fejtik ki hatásukat a társadalom működésére.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- olyan programok jöjjenek létre a felsőoktatási intézményekben, amelyek elősegítik a civil szektorral való közvetlen kapcsolatfelvételt és a civil szektor működésének megismerését, annak képzésbe való általános beépülését
- olyan programok jöjjenek létre, amelyek biztosítják a felsőoktatás és a gazdaság együttműködésének szorosabbá tételét és a fenntarthatósági működés gazdaságba történő exportját
- a felsőoktatási intézmények saját stratégiájuk szerint, tudatosan vegyenek részt a régió fejlesztési programjainak kidolgozásában és végrehajtásában

Akciók, programok

- Államilag támogatott – a gazdaság részvételével is működtetett – ösztöndíjprogramot kell indítani arra, hogy azon hallgatók, akik a fenntarthatósággal kapcsolatos képzésben vettek részt – gyakorlati képzésük keretében – a gazdasági életben dolgozhassanak ezen a területen, ezzel elérve, hogy a gazdaság is megismerje ezt a gondolatrendszert, másrészt a hallgatók igen hasznos gyakorlati tapasztalatra tegyenek szert.
- A szakok képzési programjaiban jelentős kötelező kreditértékkel kellene beszámítani a hallgatók szakirányú civil szervezetnél töltött – legalább féléves – ingyenes munkáját, amelynek során egyrészt megismerkednének a civil szektorral, annak értékeivel, működési mechanizmusaival, másrészt a civil szférát is megsegítené a program jól felkészült szakemberekkel. Ehhez civil koordinátorokat kellene alkalmazni, akár a felsőoktatási hallgatók közül is toborozva.
- A felsőoktatási intézmények stratégiájukban jelenítsék meg a régió fejlesztési programját és az abban való részvételt.

A FELSOROLT INTÉZMÉNYEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS, HÁLÓZATOK
--

Helyzetkép, alapelvek

A modern irányítási, hatékonysági kutatások alapján megállapítható, hogy az intézmények közötti együttműködés jelentősen növeli a programok eredményességét, a kitűzött célok elérésének valószínűségét. A nemzetközi deklarációk ösztönzik a felsőoktatási intézmények közötti nemzeti és nemzetközi hálózatok létrehozását, a közös programok indítását, az intézményes keretek közötti együttműködésen túl a kutatási stratégiában megfogalmazott kutatói hálózatok létrehozását.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- az állam támogassa a környezeti és fenntartható fejlődési oktatást szolgáló hálózatokat.
- az állam építsen a meglévő regionális hálózatokra és tevékenységekre és az országos egyetemi akciókra, amelyek előmozdítják a fenntartható fejlődésre vonatkozó kutatást és az általános oktatási terveket.
- az állam építsen az üzleti és más független ágazatokkal és más országokkal a technológia, know-how és tapasztalatcsere terén újonnan létrehozott összefogásokra és kapcsolatokra a fenntartható fejlődés területén
- létrejőjenek olyan országos vagy regionális központok, amelyek kiváló munkára képesek a környezeti tudományok, a jog és a speciális környezeti problémák interdiszciplináris kutatásában és oktatásában.

Akciók, programok

Létre kell hozni és államilag támogatni kell a felsőoktatási intézmények fenntartható fejlődéssel foglalkozó kutatásának és oktatásának hazai hálózatát.

Támogatni és ösztönözni kell a határon átívelő, interregionális együttműködéseket a határon túli felsőoktatási intézményekkel.

A felsőoktatási intézmények kutatási és oktatási menedzsmentjének aktívan kell foglalkozni az intézményes együttműködések támogatásával és szervezésével.

AZ ÁLLAMI SZABÁLYOZÁS SZEREPE, LEHETŐSÉGEI ÉS FELELŐSSÉGE

Helyzetkép, alapelvek

Az állam, a kormányzat, mint a felsőoktatási intézmények jogszabályi környezetének megalkotója és törvényes működésének felügyelője, valamint a felsőoktatás túlnyomó

részének tulajdonosa felelősséggel és számos lehetőséggel rendelkezik a felsőoktatás fenntartható fejlődésben betöltött vezető szerepének elősegítésére. A kormányzat kezdeményező, programalkotó, elősegítő, finanszírozó, keret-meghatározó, szabályozó és ellenőrző szerepéből adódnak feladatai is. Az állami szabályozás a felsőoktatási törvényen alapszik, amely világosan kitűzi prioritásként a fenntartható fejlődés erősítését a felsőoktatás rendszerében.

Az új képzési rendszer kialakítása, a szakok képzési programjainak átgondolása egyedülálló lehetőséget teremt arra, hogy a fenntartható fejlődés gondolatrendszere megjelenjen az új programokban. Az új képesítési követelményekben lehetőség nyílik arra, hogy minden egyes területen érvényesítsük a fenntartható fejlődés erősítésének szükségességét.

A 381/2004-es kormányrendelet alapján szükséges az alapszakok képzési követelményeinek meghatározásakor a kompetenciák között a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kompetenciák elérésének megjelölése. A tartalmi követelmények meghatározásakor a fenntartható fejlődésről szóló ismereteket kellene szakonként meghatározni. Miután a BA/BSc szakok alapítása jelenleg folyamatban van, várható, hogy ezen a területen csak a későbbi szakok esetében, illetve a korrekciók során vehető majd fel a fenntarthatósági gondolatnak a megjelenítése, az MSc/MA szakok esetében azonban van lehetőség közös álláspont és ajánlások kialakítására a fenntarthatóság beépítésének területén.

Az állam egyik legfontosabb szerepe a finanszírozás. Miután a közvetlen minisztériumi programfinanszírozási források jelentősen csökkennek, a Nemzeti Fejlesztési Hivatal, az Oktatási és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium szerepe a fenntarthatósági programok finanszírozása területén a Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozásában, s így az EU források biztosításában van. A hazai források bevonása a felsőoktatási fejlesztési programok, ösztöndíjrendszerek finanszírozásába jelzésértékű lenne a fenntartható fejlődés melletti elkötelezettségről.

Az állam a felsőoktatási intézmények számára előírt új intézményfejlesztési tervek szerkezetének, ajánlásának meghatározásakor szem előtt kell tartsa, hogy a fenntartható egyetemi működés, az intézmény fenntartható fejlődés erősítésére vonatkozó saját jövőképe és stratégiájának meghatározását elő kell segítenie.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- ❑ a képesítési követelményekben, szakalapítási és szakindítási kérelmekben világosan megfogalmazódjanak a fenntarthatóság erősítését célzó kompetenciák és modulok
- ❑ az intézményfejlesztési tervek fontos szempontként vegyék figyelembe a fenntartható fejlődés erősítését

- a hazai és EU források minél nagyobb összegben támogassák a felsőoktatási fenntartható fejlődés erősítése érdekében létrehozott programjait és beruházásait
- létrejőjön állami támogatással egy olyan felsőoktatási programirányítói-koordinálói csapat, amely összefogja a felsőoktatás fenntarthatósági programját és monitorozza valamint értékelteti annak végrehajtását.

Akciók, programok

- Az Oktatási Minisztérium tekintse át a felsőoktatásra vonatkozó kiadott és kiadandó dokumentumait, rendeleteit, előírásait a fenntartható fejlődés szempontjából.
- Az állam képviselőiben az Oktatási Minisztérium, a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal működjön együtt a felsőoktatási intézményekkel a fenntartható fejlődés felsőoktatási programjának megvalósítása során. A felsőoktatási intézményeket tekintsék stratégiai partnernek ezen a területen.
- Tervezzék be a felsőoktatási programok költségvetését a hazai forrásokra és az EU forrásokra.

AZ EURÓPAI UNIÓS FORRÁSOK BEVONÁSA, A NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV

Helyzetkép, alapelvek

Az uniós csatlakozással egy időben megnyíltak Magyarország számára azok a támogatási források, amelyek bizonyos területeken az eddigieknél lényegesen több lehetőséget biztosíthatnak környezeti szemléletformálási programok megvalósítására. Ám ahhoz, hogy ezzel a lehetőséggel élni tudjunk, elengedhetetlen a környezeti neveléssel, a fenntartható fejlődéssel foglalkozó közösség összefogása, s ezen belül a felsőoktatási intézmények vezető szerepének megvalósítása. Szükséges, hogy a második Nemzeti Fejlesztési Tervben és a regionális fejlesztési tervekben a Nemzeti Fejlesztési Hivatal és a régiós ügynökségek a jelenleginél határozottabban és konkrétan beépítsék a környezeti nevelési elemeket, ezen belül a felsőoktatási fenntartható fejlődés oktatásának erősítését fejlesztési dokumentumaikba ahhoz, hogy forrásokat lehessen rendelni hozzájuk. Fontos tisztában lenni azzal is, az uniós forráselosztási gyakorlat elvárja és ösztönzi a széles társadalmi – regionális összefogáson

alapuló – programok indítását. A működő programok tervezésének és megvalósításának sikere részben a közös tudásban, az együttes gondolkodásban és munkában rejlik.

Az első Nemzeti Fejlesztési Terv munkálatai során a Környezeti nevelési Regionális Program keretében felmérték a környezeti nevelés és szemléletformálás lehetőségeit az Európai Unió csatlakozás tükrében, és a jövőbeni sikeres környezeti nevelési programok érdekében az összefogás jelentőségére próbálták irányítani az érintett szakemberek figyelmét. A program során beazonosították a regionális fejlesztési stratégiákban, operatív programokban, és az ebből eredeztetett kezdeményezésekben a környezeti nevelés szempontjait és szemléletformálási elemeit, valamint a terület lehetséges kapcsolódási pontjait.

A 2006-ot követő periódus szabályozása várhatóan még szigorúbb szempontokat kíván érvényesíteni a környezeti szempontok figyelembe vétele terén. A többéves egyeztetések után, 2001. június 27-én elfogadott 2001/42/EK irányelv egyes tervek és programok környezetre gyakorolt hatásának felméréséről már kötelezően előírja a stratégiai környezeti vizsgálat elvégzését a Strukturális Alapokhoz kapcsolódó tervek és programok esetében is, a következő programozási periódustól. Így módon lehetőség nyílik arra, hogy a tervezési, programozási szakaszban már ex-ante vizsgálják a környezeti hatásokat.

A második Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítése során – miután az Európa terv kiemelt prioritásként jelöli meg a fenntartható fejlődés elvének megjelenítését – szükséges a Fenntartható Fejlődés Nemzeti Stratégiájának kidolgozása, amelyben a humánerőforrás-fejlesztési részben jelentős hangsúlyt kell kapjanak a felsőoktatási programok, a fenntartható egyetem koncepciójának létrehozása. Mind a stratégiai programokban, mind az operatív programokban ezeknek meg kell jelenniük és az azokat megalapozó elemzésekben már fontos szempontként kell megjeleníteni a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos eddigi tevékenységeket és jövőbeni elvárásokat, lehetőségeket.

Stratégiai célok

El kell érni, hogy

- miután a második Nemzeti Fejlesztési Terv kiemelt prioritásként emeli ki a fenntartható fejlődés erősítését – így mind a központi, mind a regionális programokban a felsőoktatási fenntartható fejlődési célokat, eszközöket és feladatokat jelenítse meg.
- a felsőoktatási intézmények fenntartható működését fejlesztő beruházások megjelenjenek a regionális prioritások és programok között
- a felsőoktatás fenntartható fejlődéssel kapcsolatos képzési potenciáljának fejlesztése megjelenjen a központi és regionális humánerőforrás-fejlesztési programokban.
- a felsőoktatás és a civil szektor együttműködését serkentő programok is megjelenjenek a regionális és központi fejlesztési programokban

- a felsőoktatás és gazdaság együttműködését ösztönző programokban a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kutatások, fejlesztések prioritást élvezzenek

Akciók, programok

- Az Oktatási Minisztérium és a felsőoktatási intézmények egyeztetve alakítsák ki azokat a munkabizottságokat, amelyek biztosítják a Nemzeti Fejlesztési Terv fenntartható fejlődés prioritásának kibontásában való aktív részvételét.
- A felsőoktatási intézmények a regionális fejlesztési tervek kidolgozásában aktívan vegyenek részt.

AKCIÓTERV, DISSZEMINÁCIÓ

- A Stratégiai javaslat egyes fejezetei megtárgyalásra kerülnek a Felsőoktatás a Fenntarthatóságért szakmai konferencián

Időpont: 2005. április

- A széles felsőoktatási közvélemény véleményezi a stratégiai anyagot. Létrehozzák szociológiai módszerekkel a fenntartható fejlődésben jelentős, széles támogatottságot és elismertséget élvező szakértői testületet.

Időpont: 2005. május - szeptember

- Megalakulnak a felsőoktatás szakmai fenntartható fejlődési munkabizottságai az MRK, az FFK, a MERSZ és a HÖÖK delegálásával, a civil szervezetek, az OM, a KÖVIM és NFH. Javaslatok:

- Nemzetközi tapasztalatok, szerződések, deklarációkhoz csatlakozás munkabizottság
- Alapképzési tartalmi munkabizottság
- Szakirányú továbbképzési és felnőttképzési munkabizottság
- Pedagógusképzési munkabizottság
- Programkészítési és Finanszírozási munkabizottság
- Fenntartható működés munkabizottság
- Az intézményfejlesztési terveket előkészítő munkabizottság (oktatási, kutatási stratégiák, együttműködés)

A program irányítására vagy a felsőoktatási szervezeteknél, vagy az OM valamely háttérintézményében egy kis létszámú programkoordinálói csapatot kell felállítani megfelelő finanszírozással.

Időpont: 2005. ősz

- A nemzetközi deklarációk, programok, tapasztalatok magyar nyelvű ismertetése, központi honlap létrehozása a felsőoktatás fenntartható fejlődéssel kapcsolatos feladatairól, eredményeiről, linkekkel, hozzáférhető anyagokkal és fórummal a hozzászólások kezelésére. A fenntartható felsőoktatás (A 3 „F”) honlapján jelenjenek meg a kutatások dokumentumai is. www.fff.hu (www.fenntarthatofelsőoktatás.hu)

Időpont: 2005. ősz

- Konferencia szervezése a 2. Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítésével kapcsolatosan: hogyan vehet és vegyen részt a felsőoktatás a fenntartható fejlődés prioritásainak megvalósításában: konkrét programok és összegek a regionális és központi programokban

Időpont: 2005 ősz – tél

- Konferencia szervezése a felsőoktatási intézmények saját stratégiájuk kialakításával kapcsolatos feladatokról és módszerekről

Időpont: 2005 - 2006. tél

- Az intézményeken belüli tájékoztatás, disszemináció megvalósítása, az egyetemi közösségek aktivizálása belső nyílt napok, vitanapok, intézményi újságcikkek, vitairatok készítésével. A Hallgatói Önkormányzatok bevonása az intézményi programok előkészítésébe.

Időpont: 2005. ősz – folyamatosan

- Az egyes intézményekben létre kell hozni a „kritikus tömeget” azon oktatókból, kutatókból, akik eddig is indítottak hasonló kurzusokat, illetve újonnan fogékonyságot éreznek a fenntartható fejlődés oktatása és az oktatáshoz kapcsolódó felsőoktatási kutatások iránt

Időpont: 2005-2006

- A felsőoktatási intézmények elkészítik a „fenntartható egyetem” stratégiáját.

Időpont: 2006

- Kidolgozásra kerül a felsőoktatási fenntartható minőségirányítási rendszere, egy intézményi pilot projekt keretében.

Időpont: 2006

- A felsőoktatási intézmények koordinátorokat (oktatók, hallgatók, fizetett menedzserek) alkalmaznak a programelemek végrehajtására. Évente értékelik a működés változását, a hatékonyság növekedését és a megtakarításokat.

Időpont: 2006 szeptember

- Létre kell hozni a felsőoktatási intézmények tudásbázisára alapozva a „FFF – Felsőoktatás a fenntartható fejlődésért” előadássorozatot, amely tematikusan, de egyszersmind közérthetően dolgozná fel a fenntartható fejlődés kérdéskörét.

Időpont: 2006

- Létre kell hozni a fenntartható fejlődés elektronikus könyvtárát, amely a létrehozott illetve jelenleg létező tananyagokat az interneten hozzáférhetővé teszi tematikus elrendezésben a felsőoktatási intézmények hallgatói és oktatói számára.

Időpont: 2006.

- A felsőoktatási intézményekben intézményenként alakítsanak az alapszakok, a mesterképzés és a szakirányú továbbképzések szakfelelőseiből bizottságot, amelynek feladata a képzési programok áttekintése és a fenntartható fejlődés képzési programba illesztésének kezdeményezése. A konkrét programmódosítást a jogszabályi keretek között a szakot gondozók végezzék el és a következő évi programokban már alkalmazzák.

Időpont: 2006-2007

- Állami kezdeményezésre a pedagógus és közigazgatási továbbképzés rendszerében – lehetőleg – a már meglévő testületek, bizottságok feladatául tegyék a rendszerszintű képzési programmódosítást.

Időpont: 2006

- Az új szakirányú továbbképzési programok kidolgozásakor alakuljon egy kari, egyetemi bizottság, amely – az általános kompetenciák fejlesztése mellett – a fenntarthatósági modulok beépítését kíséri figyelemmel.

Időpont: 2006

- Az Akadémia és a felsőoktatási intézmények összefogásában jöjjön létre egy tudományos konferencia sorozat a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kérdések megvitatására

Időpont: 2006

- A kutatási pályázati kiírásokban legyen prioritás a fenntartható fejlődés kutatása lehetőleg minél több szakterületen

Időpont: 2006-2007

- Létre kell hozni a „hallgatók a fenntarthatóságért” tudományos diákköri hálózatot

Időpont: 2006

- A közszolgálati médiában létre kellene hozni egy olyan ismeretterjesztő műsort, amely nem a bulvárelemekre, – de ha szükséges, azokat felhasználva és elemezve – hanem a tudományos megalapozottságra építve éri el a megfelelő célközönséget

Időpont: 2006

- A Gazdasági Minisztérium ösztönözze a gazdaságot a fenntarthatósági kutatásban való részvételre, főként pályázatokon keresztül, pl. a KKK pályázatokban a fenntartható fejlődés kutatása előtérbe kellene, hogy kerüljön.

Időpont: 2006-2009

- Államilag támogatott – a gazdaság részvételével is működtetett – ösztöndíjprogramot kell indítani arra, hogy azon hallgatók, akik a fenntarthatósággal kapcsolatos képzésben vettek részt – gyakorlati képzésük keretében – a gazdasági életben dolgozhassanak ezen a területen, ezzel elérve, hogy a gazdaság is megismerje ezt a gondolatrendszert, másrészt a hallgatók igen hasznos gyakorlati tapasztalatra tegyenek szert.

Időpont: 2006 szeptember

- A szakok képzési programjaiban jelentős kötelező kreditértékkel kellene beszámítani a hallgatók szakirányú civil szervezetnél töltött – legalább féléves – ingyenes munkáját, amelynek során egyrészt megismerkednének a civil szektorral, annak értékeivel, működési mechanizmusaival, másrészt a civil szférát is megsegítené a program jól felkészült szakemberekkel. Ehhez civil koordinátorokat kellene alkalmazni, akár a felsőoktatási hallgatók közül is toborozva.

Időpont: 2006 szeptember

- Létre kell hozni és államilag támogatni kell a felsőoktatási intézmények fenntartható fejlődéssel foglalkozó kutatásainak és oktatásának hazai hálózatát.

Időpont: 2006-2007

- Támogatni és ösztönözni kell a határon átívelő, interregionális együttműködéseket a határon túli felsőoktatási intézményekkel.

Időpont: 2007-2008

IRODALOMJEGYZÉK

- Czippán, K. (2002a). „Az oktatás szerepe” In Pálvölgyi, T., Nemes, Cs. és Tamás, Zs. (szerkesztők) Vissza vagy Hova – Útkeresés a fenntarthatóság felé. Tertia Kiadó, Budapest.
- Czippán, K. (2003b). „Tanulás a fenntartható fejlődés szolgálatában” (kézirat)
- ENSZ. (1987). Brundtland Report (World Commission on Environment and Development).
- ENSZ. (2002). Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában Riótól Johannesburgig - Egy évtizednyi elkötelezett munka tanulságai. UNESCO, Paris.
- ENSZ (2004) Oktatás a fenntartható fejlődésért – UNECE Stratégia tervezet, Európai Gazdasági Bizottság Környezetvédelmi Bizottság 11. ülészak, Genf
- European Communities. (1997). Teacher Education – The Necessary Challenge in Pierre Giolitto (ed) Environmental Education in the European Union, European Communities, Brussels.
- Gazdag, R. (2001). Fenntartható felsőoktatás Európában In: Hírlevél, Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda. 3 (4). 2-3.
- Gazdag, R. (2002). Fenntartható felsőoktatás – Európai modellek In: Magyar Felsőoktatás. 2002/8. [<http://www.magyarfelsooktatás.hu/22.08/39.html>] (2003-10-28)
- Havas, P. (2001). A fenntarthatóság pedagógiai elemei In: Wheeler, K. A. és Perraca Havas, P.; Széplaki, N. és Varga, A. (2003). A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata, OKI-KvVM kutatás, Budapest.
- Környezet- és Természetvédelmi Lexikon. (2002). Akadémiai Kiadó, Budapest. London. 105-122.
- UNESCO-UNEP. (1990). Environmentally educated teachers: The priority of priorities. Environmental Education Newsletter, 1–3 Március.
- Gazdag, R. (2004) Fenntarthatóság felsőfokon Európában és a világ többi részén Nemzetközi példák gyűjteménye a magyarországi stratégiatervezés elősegítésére – kézirat
- Debreczeni, P. (2004) A fenntarthatóság a jelenlegi és az átalakuló felsőoktatási rendszerben – kézirat
- Havas, P.(2004) Oktatás a fenntartható fejlődésért (kézirat gyanánt)
- Az Iskola bukásra áll? – a Védjegylet Oktatáspolitikai javaslatai (2004)
- Lányi, A. (2004) Lehetőségek és tennivalók az ökológiai szemléletű tanárképzésben – kézirat
- United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014 (2004)
- Helyzetkép a fenntarthatóságról a hazai felsőoktatásban 2003 (2003), Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda, Budapest

